

OB VELIKI KORESPONDENCI

I V O B R N Č I Č

Kakor usodno znamenje lebdi nad slovensko zgodovino resnica, da se je hkrati z najizrazitejšimi dokazi slovenske zavesti pojavljal z neko nenavadno nepogrešljivostjo vedno znova tudi dvom nad našo življenjsko zmožnostjo in našo upravičenostjo do enakovrednega prostora med evropskimi narodi. Že golo dejstvo našega obstoja je vsebovalo z neko čudno samoumevnostjo tisti stari in razvpiti „slovenski problem“, ki dejansko ne pomeni nič drugega kakor zanikanje slovenstva. Tako je bilo videti, kakor bi bila naša eksistenca hkrati tudi naša tragična krivda in naš izvorni greh, in tako je nazadnje postalo skoroda pravilo, da so bila najvišja potrdila naše pravice do življenja in razvoja obenem tudi naša boleost. Ta tragičnost je spremljala ko mistična, podmolkla žalostinka vsa naša najmučnejša prizadevanja in vsi naši triumfi so bili za nas na tihem tudi naši pogrebi.

Ne verujemo v stari, naivni, lepi mitos, da bi bil pesnik izbrani predstavnik celotnega narodnega občestva in bi se v dragoceni posodi njegove umetnosti čudežno izkristalizirali narodovi najskrivnejši in najgloblji življenjski utripi; ali vendar so dogodki in so naključja, ko se strne problematika množic in pokolenj v en sam usoden in velik trenutek, v eno samo osebno borbo in bolečino, v en sam krik, ki postane potlej simbolična podoba vseh stremljenj, upanj in trpljenj, ki nezavedno tlijo v milijonih in se nekoč izpremenijo v živo silo njihove zavesti in rasti. Podoben zgodovinski trenutek je korespondenca med Prešernom in Vrazom. Iz teh starih, poškodovanih in pogostoma še komaj čitljivih listov diha presenetljiva in kajkrat pretresljiva življenjska neposrednost, ki nam kaže vso bedo in tegobnost naše preteklosti v čudoviti in najprepričevalnejši svetlobi njene intimne človeške tragedije. Na vseh velikih prelomih našega narodnega životarjenja, ki je bilo vselej edinole borba za najprvotnejše življenjske pogoje, leži temna, žalostna senca tihega žrtvovanja, na vseh mejnikih naše zgodovine drhtijo kakor v teh pismih kaplje tople, žive človeške krvi; in kakor je slovenska preteklost beraško revna na zunanjem dogajanju in glasnih manifestacijah naše življenjske moči, tako je bogata na notranjih tragedijah ljudi, ki so nosili skozi zatohle temote naše zaostalosti breme vseh naših bedenj in zastojev, borb in brezupov, omahovanj in prizadevanj; in eden teh velikih, skritih dogodkov, ena teh slovenskih dram je tudi korespondenca med Prešernom in Vrazom.

Sredina. Teza in antiteza.

Korespondenca med Prešernom in Vrazom vsebuje nemalo zanimivega literarno-zgodovinskega gradiva; ali vendar uhaja njen pomen daleč čez običajne literarno-zgodovinske meje. Zakaj tisto, kar veže pisma obeh pesnikov v docela zaključeno enoto, kar je v celotnem dopisovanju prevladovalo cela tri leta in kar mu je slednjič tudi dalo tisto izredno pomembnost in tehtnost, ki je preživela polnih sto let — to je razpravljanje o ilirsko-slovenskem problemu. Čudna in malone žalostna značilnost se skriva v dejstvu, da iščemo v teh porumenelih, nemško pisanih listih še dandanašnji potrdilo in utemeljitev za misli, ki nam jih narekujejo življenjska vprašanja našega narodnega, družbenega in kulturnega dogajanja; da stoji problem, nad katerim se je razklal Vraz in ob katerem je Prešeren vztrajal nezmagan kot slovenski pesnik, a zato prometejsko izkrvavel kot človek, pred nami že célo stoletje malodane prav tako pereč, kakor je bil tedaj, ko je zapisal Vraz: „... hier handelt sich nichts mehr und nichts weniger als um das *be or not be* Hamlets.“

V našem razvoju se skriva neka tragična zakonitost, ki jo danes lahko komajda slutimo, a je vendarle najkonkretnejše dejstvo vseh dolgotrajnih in mučnih slovenskih naporov za narodnostnim in kulturnim uveljavljenjem; je to zakonitost družbenega razvoja, ki ni dopustil številčno slabotnemu in gospodarsko slabo razvitemu narodiču, živečemu na enem najvetrovnejših mest evropske celine, da bi se organično razvijal, da bi takrat, ko je meščanstvo vélikih zapadnih narodov reševalo narodnostno vprašanje, tudi sam rodil razred, ki bi dokončno in dejansko izbojeval slovenski problem. V času, ko je vsa Evropa drgetala v krvavih bojih in se mrzlično presnavljala v znamenju revolucionarnega „vstajenja narodov“, je bilo maloštevilno slovensko meščanstvo docela nesposobno, da bi izvršilo svojo zgodovinsko nalogo, to se pravi, da bi preoblikovalo prirodno, neizrazito slovensko ljudstvo v živ, integralen narodni organizem z vsemi političnimi in kulturnimi znaki in funkcijami takšne zgodovinske tvorbe. Naša preteklost je sociološko še dandanašnji skorajda popolnoma neraziskana; in naš odnos do vsega, kar se je dogajalo pri nas in kar se ponajvečkrat tudi ni dogajalo, označuje tako še vedno naivni misticizem idealističnega preziranja dejanskih dejstev, slepota za konkretna gibala in za osnovne zakone zgodovinskega dogajanja. Domala vsi podatki, na katere se lahko opiramo danes, ko nam gre za novo, sintetično podobo in tolmačenje našega razvoja, so še zmerom zgolj najnujnejša shema in begoten obris. Ali vendar ni nobenega dvoma, da je rasel slovenski meščanski

razred kot celota vselej v trpni odvisnosti od zunanjih družbenih in političnih vplivov in sil, ki so nam pisale usodo mimo naše volje in naših najglobljih potreb in želja; ne v svojih ideoloških manifestacijah ne v svoji politični praksi ni postal slovenski meščan nikdar nikoli samostojen, odločujoč činitelj naše zgodovine. Tako smo pri nas na svetovno dogajanje zmerom le gledali čez plot in vsi veliki svetovni pretresi so hiteli mimo nas, ne da bi nas mogli iztrgati iz dremotne učarnosti v neprestopni ris naše nesposobnosti, storiti po lastnem nagibu in lastni zavesti kakršnokoli samostojno dejanje. Družbeni razvoj Slovencev ni šel delj kakor od kmeta do malomeščana; in to puhlo, negibno malomeščanstvo, ta mrtvoudni, priskledniški razred, ki je že po svojem notranjem sestavu in nič manj po svojem položaju v gibanju celotne družbe obsojen, da je zmeraj zgolj objekt družbenega dogajanja, nikdar pa njega subjekt, je še dandanašnji poglavitno in najtežje dejstvo naše narodnostne, družbene in kulturne stvarnosti in naše — slovenske bolečine.

Iz polrazvite, socialno neizoblikovane, narodnostno otrple, politično nezrele in kulturno domala mrtve malomeščansko-kmetske slovenske sredine na začetku 19. stoletja sta zrasla Prešeren in Vraz kot teza in negacija teze o upravičenosti narodnostnega obstoja Slovencev. Stanko Vraz, čigar prestop med Ilirce lebdi še danes kot simbolična, zlovešča senca iz minulosti nad vsem slovenskim kulturnim in narodnostnim dejanjem in nehanjem, ne spada meni nič tebi nič v tisto efialtsko vrsto ljudi, ki jim pravimo na kratko in zaničljivo renegati. Če bi bilo tako, potem bi bila Vrazova ilirska preusmeritev edinole njegova osebna zadeva in bi spadala med slučajne pojave, problem pa bi bila zgolj za tistega, ki bi se ukvarjal z njegovo psihologijo. In vendar vemo zatrdno, da gre v primeru Stanka Vraza za objektivnejši, usodnejši dogodek splošnoslovenske pomembnosti. Da je bila zavest o tem dejstvu med nami nenavadno živa že od vsega početka, priča neovrgljiva okoliščina, da je stal problem Stanka Vraza zadnjih sto let nenehoma v prvi vrsti vprašanj, ki so strastno zaposljevala in žgala naše duhove ter vzbujala v njih vedno znova in znova neusahljivo, bolešno zanimanje. Jasno je, da kaže Vrazov pojav na neko posebno sredobežno silo, ki je zmerom trgala iz slovenske kulturne sredine celo naše najboljše ljudi in jih gnala v območje tujih kultur. Zakaj dejstvo, da je Vraz „uskočil“ med Gajeve Ilirce, in pa dejstvo, da je narobe Prešeren vzlic skrajno neugodnim pogojem vzdržal na brezupno ogroženih slovenskih postojankah in v ubijajočih odnosih tedanjega slovenskega okolja za ceno svojega razbitega življenja, vse to ne dokazuje nič manj, kakor da smo Slovenci kot narod izjemno dolgo živeli le v neki polo-

vični meri; ta in podobna dejstva pričajo, da je sicer dejansko živetarilo neko ljudstvo s svojo zemljo, samobitnim jezikom, s svojo tradicijo in določenim družbenim ustrojem, da pa so mu še nedostajale nekatere bistvene sestavine, ki ustvarjajo na tej prirodni osnovi tisto stavbo skupnih oznak, interesov, kulturnih vrednot in zavesti, ki jo imenujemo narod. Tako smo doživeli na videz protislovno in nerazumljivo naključje, da je namreč ob odsotnosti sleherne narodnostne dozorelosti v političnem pomenu besede majhen krog duševnih delavcev vendarle ustvaril sredi narodnostno in kulturno mrtvega okolja narodno književnost, ki je dosegla v svojem najvišjem vzponu že koj spočetka evropski niveau, da smo postali Slovenci narod najpoprej v jezikovnem in kulturnem in šele pozno potem tudi v političnem smislu.

Le iz takih okoliščin je moči tolmačiti izredno značilno dejstvo, da je že Stanko Vraz, brez dvoma eden najnaprednejših, najnadarjenejših in najširše naobraženih slovenskih kulturnih delavcev svojega časa, zagovarjal zahtevo po poilirjenju Slovencev prav z njih brezupno narodnostno ogroženostjo. Pokazalo pa se bo, da se skriva v teh ilirskih koncepcijah, ki so se izrazile v svojem razmerju do slovenstva najjasneje v korespondenci med Prešernom in Vrazom, nezavedna politična miselnost, ki je po svoji družbeni določenosti enako značilna za ilirsko gibanje samo kakor tudi za odnos slovenstva do njega.

Vraz in vrazovstvo.

Dopisovanje med Prešernom in Vrazom se je pričelo med mesecema januarjem in marcem leta 1837. po Vrazovem drugem obisku v Ljubljani. Istega leta je Vraz tudi nagovarjal Prešerna, naj bi pisal v Gajevo „Danico“ in nato razvil v avgustu 1837 še kot popoln Slovenec svoj znani program za razvoj in izpopolnitev slovenskega književnega jezika; v pismu pa, ki ga je pisal Prešernu 19. novembra 1837, je že izpovedal svojo znamenito preusmeritev: *„Ich habe auf Deinen Beitritt zu meinen Ansichten gerechnet und darauf bauend noch das Vegetieren der slovenischen Literatur für möglich gehalten. Da aber das nicht erfolgt ist, so habe ich mich seit verflossenem Frühjahre vom undankbaren Felde, das ich 5 Jahre mit aller Liebe bebaute, zurückgezogen, und mich den begeisterten jungen Illyriern angeschlossen, und denke nicht wieder zurückzutreten. Mit Slovenien hab' ich es abgethan, zumal da ich auf meiner letzten Reise alle meine Schriften . . . in slovenischer Sprache . . . verlor. Seit dem vorigen Jahre schreibe ich nur Illyrisch . . .“*

Sredi kulturno in narodnostno mrtve Kranjske, sredi nepredramljenega kmečkega ljudstva, sredi abderitskega, ozkosrčnega, nemško

usmerjenega ljubljanskega malomeščanstva, ko je bil domala edini slovenski izobraženec duhovnik in je bilo moči slovenske intelektualce in slovenske knjige prešteti na prste, je deloval v Prešernovi in Vrazovi dobi ozek krog kulturnih delavcev, ki je predstavljal zarodek bodoče slovenske kulturne sredine. Dasi je kazal — razen Prešerna in Čopa — še vse neizogibne oznake primitivnosti in provincialnosti, se je vendarle opiral na skorajda tristoletno književno tradicijo in sorazmerno še dokaj zgrajen, čeprav še močno pomanjkljiv književni jezik. Naj je tudi bila ta sredina tedaj še preslabotna, da bi pritegnila v svoje kulturno območje celotno slovensko ozemlje, je kazala vendar že tolikšno samoniklost, da je zlasti po izidu „Kranjske Čbelice“ dejansko prenehala sleherna možnost, da bi povsem podlegla katerikoli tuji kulturi in niti ne vsegamogočni nemški. S Prešernom je postala slednjič središče celotne slovenske kulture.

Vraz pa je izhajal iz tipičnega periferno-slovenskega kulturnega področja. Južna Štajerska je živela samostojno kulturno življenje, geografsko in jezikovno je bila včasih malone bliže kajkavski Hrvatski z njeno dokaj močno in pestro književnostjo; slovenska zavest je bila še neznatnejša kakor na Kranjskem, kulturno mrtvilo še očitnejše. Vso Vrazovo mladost in zlasti še dobo njegovega študija na graški univerzi, torej čas njegovega umetniškega dozorevanja in iskanja samega sebe, označuje nenehno nihanje med ljubljanskim „čbeličarskim“ in zagrebškim Gajevim kulturnim krogom; to nihanje, za katerim slutimo težko notranjo borbo in razklanost, je živ izraz nedoraslosti in neizoblikovanosti kulturnega okolja, iz katerega je pesnik izšel, okolja, ki mu kot umetniku ni moglo nuditi skoraj ničesar, saj se Vraz ni mogel uveljaviti niti z njegovo glavno dediščino, namreč s svojim domačim narečjem. V bistvu moralistični očitek, češ da bi bil Vraz vendarle mogel in moral vztrajati in pač ustvarjati na teh osnovah vzlic vsem neugodnim okoliščinam, kakor je le pod malo boljšimi pogoji vzdržal Prešeren, zveni danes nekam teoretično in platonsko; zakaj takšno umetniško uveljavljanje štajerskega narečja v dobi, ko je na Kranjskem že živel in deloval Prešeren, bi nujno prineslo v razvoj naše kulture zgolj novo in bržčas sila nevšečno vprašanje — in nobenega dvoma ni, da se je moral Vraz tega dejstva in njega tragičnosti zase samega zelo mučno zavedati. Najsi tudi je kljub temu jasno, da se ob raziskovanju Vrazovega pojava ne moremo izogniti tudi kvalifikaciji njegovega značaja in ugotovitvi nekaterih njegovih slabosti, je na drugi strani vendar prav tako gotovo, da je vse to važno šele v drugi vrsti; jasno je, da se z golo obsodbo Vraza-človeka niti za ped ne približamo objektivni

rešitvi splošno slovenskega problema, ki je za našo problematiko neprimerljivo pomembnejši kakor pa moralno vprašanje Vrazove osebne krivde ali nekrivde. Vrazova globoka in težka razdvojenost, ki je bila posledica objektivnih odnosov njegovega domačega kulturnega okolja, in nje osebni odraz, njegova nedoslednost, ki ga tako živo označuje vse do njegovega odhoda v Zagreb — vse to pa se je izrazilo najnazorneje prav v njegovi korespondenci s Prešernom.

Vrazova osebna tragika je bila tedaj v tem, da je prišel iz kulturne sredine, ki se še ni bila nagnila ne na kranjsko-slovensko ne na kajkavsko-hrvatsko stran in je bilo moči le slutiti, da jo bo navsezadnje le pritegnila Ljubljana. Nekaj let je pisal Vraz slovenske pesmi, ne da bi se bil mogel uveljaviti kot slovenski pesnik, najsi tudi je pesniški talent imel. Področje tedanjega slovenskega književnega jezika je bilo omejeno večidel le na Kranjsko; ker pa slovenska književnost tiste dobe vzlic Prešernu še ni mogla odločilno vkleniti v svoj jezikovni krog tudi slovenske periferije, je menil Vraz, kakor posebej poudarja njegov biograf Drechsler-Vodnik, „... da Slovenci još nemaju gotovoga književnoga jezika, već da ga tek treba stvoriti, i to na osnovi narodnoga govora i proučavanjem slavenskih... jezika. No uistinu je za malen narod, kao što je slovenski, snažna i velika poezija, kao što je Prešernova, gotova književnost, a jezik njegov tako je pun, jedar i pjesnički, da je morao postati zajedničkim jezikom svih Slovenaca.“ Tako je Vraz, ki ni imel možnosti, da bi se naučil kranjskega književnega jezika niti v neposrednem stiku niti iz skrajno pičle literature, pisal v svojem domačem narečju. Ker pa je bilo le-to še daleč od kake književne zgrajenosti, je vnašal vanj izposojenke iz slovanskih jezikov in tudi sam koval neologizme ter tako zvaril neki izviren, individualen, pa tudi skorajda nerazumljiv književni jezik, ki ni imel oporišča v kulturno mrtvi Štajerski in ni bil sposoben, da bi konkuriral jeziku ljubljanskega kulturnega kroga. In skoraj ob istem času, ko je slovenska poezija dosegala s Prešernovimi „Soneti nesreče“ svojo klasično obliko in je postajala slovenska beseda posrednik in izbrušena prizma najčudovitejšega umetniškega bogastva, je na Štajerskem prizadevni in nežni lirik Vraz, za Prešernom gotovo najmočnejši pesniški talent med Slovenci, sestavljal v svoji groteskni govorici take-le mučne, jecljajoče stihe:

Gori m' gori vbogo srdcè: ko, v parem
 če slame hiti iskro, kviško švigne
 prot nebu z srdcom vnet se duh mi zdigne,
 nasolzen zdolej tam nehaje jarem.

Položil narav isskričico žarem
u nadra majhnim, al ko z očma migne
njó vpahmol s tvim jezikom, ki vse prigne,
pastir ko tlečo gobo v listji starem.

Oj sveti ogenj! kam še boš me vodil?
Naj najdem tó kre matere počitek,
k nji sem priklenjen, z vlasti me ne diži.

Bo mahal z menoj veter, al me vgodil
tresk pušk šesterih. — Ak tak skončaš žitek,
Te l' sram? Ne božji sin tud vmerl na križi.

Vse od leta 1833. do leta 1837. je Vraz stalno omahoval med Ljubljano in Zagrebom, slovenstvom in ilirstvom. Še leta 1834. je kanil sodelovati pri Gajevi „Danici“ kot slovenski pesnik, a tudi pozneje je pisal Gaju: „... prosimo nehajte nas za Hrovate imeti...; pusti z misli ime Hrovat...“ In ko je deloval za ilirske ideje med „čbeličarji“, jih je, kakor pravi dr. Kidrič, „očividno... vnemal... za ono idejalno formo hrvaško-slovenske literarne zajednice, za katero je gorel sam takrat, ko je...“ obljubil Gaju poleg desetih „kranjskih“ po eno „ilirsko“ pesem.

Vrazove zveze z zagrebškimi „Ilirci“ so bile zgodnejše kakor pa njegovi stiki s „čbeličarji“. V času, ko je pričel dopisovati s Prešernom, je bil njegov odnos do obeh strani precej enak. Že leta 1834. je pošiljal za „Čbelico“ nekatere prispevke, toda v list zavoljo svojega štajerskega narečja ni prodrl, dočim mu je Gajeva „Danica“ že 1835 objavila balado „Stana i Marko“, njegov prvi tiskani tekst. Istega leta je nameraval tudi izdajati slovenski list „Cvetlice“. A če je poprej zagotavljal Gaju „meju desetimi pësmami kranjskimi jedno po občem illyrskom spisati“, mu je že po objavi omenjene balade obljubil, da bo napisal „medju desetim illyrskim samo jednu Kranjsku“. Kakor je javil Prešernu, je Vraz *prenehal* pisati slovenski že pretekle pomladi. Ali še 2. aprila 1837 je obvestil Prešerna o svojih načrtih za *slovenski list* „Metuljček“, ko mu je hkrati tudi poslal nove prispevke za „Čbelico“. Očitno je torej protislovje med njegovimi izjavami in dejanskim postopanjem. V pismu z datumom 1. VIII. 1837 je razvil Vraz svoje načrte za preureditev slovenskega književnega jezika.

„To je filološki program,“ piše dr. Kidrič, „ki ga je hotel uveljaviti Vraz kot *slovenski* pisatelj! Pisan je v času, ko sta že bili pretekli skoro dve leti, kar je Vraz zaman iskal plodov svoje *ilirske* Muze v ‚Danici‘. Da je Prešeren koj odgovoril, bogve, kam bi bil krenil Vraz. Toda 2. septembra 1837 so začeli izhajati v ‚Danici‘ ‚Đulabije‘...“ Čeprav Prešeren v vsej korespondenci niti enkrat ne očita Vrazu nedoslednosti, mu je dal Vraz „dokaz, da je bil v hipu, ko je proslavljal... vzgojo slovenskega naroda na podlagi slo-

venskega jezika ... v srcu temu — nezvest: ‚Dulabijam‘ ... je sledilo Vrazovo pismo ... z dne 19. novembra, kjer je Vraz ... sporočil, da piše že ‚od preteklega leta ilirski‘, da je s Slovenijo končal in da ne upa prav za prav niti na životarjenje slovenske literature več ... In če je primerjal Prešeren date, je moral opaziti protislovja: 10. junija 1837 je še pisal Vraz Kastelcu, da mu gre zgolj za slovenstvo, 10. novembra 1837 je trdil, da se je poslovil od Slovenije že leta 1836., 1. avgusta je sporočil Prešernu svoje principe, a tu trdi, da je nehal pisati slovenski že pretekle spomladi, ker pri Prešernu ti principi niso prodrli.“ (Kidrič.) — Tudi je očitno, da Vraz ob svojem drugem posetu v Ljubljani, ko se je spoprijateljil s Prešernom, temu ni pravil o svojih prejšnjih obljubah Gaju, kajti Prešeren bi bil sicer gotovo pobijal njegovo dokazovanje s tem, da bi ga opozoril na njegovo nedoslednost. Prejkone se tačas Vraz Prešernu „... ni kazal takega kakor Gaju ... Moral mu je ... govoriti, da vkljub ilirskim simpatijam hoče še delovati v domačem jeziku. Saj pravi v istem listu (2. aprila 1837);: ‚Meine Kräfte ... widme ich, wie Du weisst, auch der Slovenia ...‘ Prešeren ... mu je na njegovo ilirsko agitacijo najbrž prijateljsko-simpatično odgovoril v takem smislu, kakor se je še leta 1840. podpisal: ‚Dein und des Slawenthums aufrichtiger Freund.‘ In čisto mogoče je, da je prijateljsko-vljudno obžaloval, da ne more posnemati Vrazovega vzgleda, da bi med desetimi ‚kranjskimi‘ pesmimi zapel tudi eno ilirsko. Da se je bil Vraz že pred več nego letom dni na tihem odločil peti deset ilirskih poleg ene ‚kranjske‘, o tem najbrž Prešernu ni nič pravil.“ (Prijatelj.)

Vrazov prehod k ilirizmu je treba presojati kot posledico določenih objektivnih in subjektivnih pogojev. Med prvimi je bila zlasti odločilna njegova jezikovna tujost, ki ga je ločila od tedanje slovenske književnosti in ki ga je neprenehoma postavljala pred tisto jezikovno dilemo, ki je bržkone močno vplivala na njegovo usmerjanje k ilirizmu. Vraz se je dolgo trudil, da bi poleg kranjskega književnega jezika uveljavil tudi svoje štajersko narečje, o čemer pričajo njegovi poskusi z listoma „Cvetlice“ (1835) in „Metuljček“ (1837); že 1834. leta pa je ob svojem prvem obisku v Ljubljani dokazoval „čbeličarjem“ nekatere prednosti svoje domače govorice, ki mu jih je priznal celo Čop. Slednjič je razvil v pismu na Prešerna (1. VIII. 1837) svoj znani filološki program, o katerem pravi dr. Kidrič:

„Da je skušal Vraz, oprt na lastno delo, resno preko mlačnosti Ljubljane in kljub vabljuvostim Zagreba te svoje principe udejestviti, bi bil ustaljenje slovenskega literarnega jezika za par desetletij pospešil“, kajti „zgodovina, ki je postavila na laž dokazovanje o nemožnosti obstoja slovenske literature ... je dala prav (Vrazovi) želji po onem upoštevanju štajerskega govora, za katero je skušal pridobiti ... kranjske pisatelje ...“

Ali videti je, kakor bi bil Vraz obsojen, da ni našel izhoda iz svoje jezikovne dileme. Slehernega človeka, ki se skuša problemom umikati, namesto da bi jih dejansko reševal, pa mora takšno popuščanje lastni slabosti naposled zaplesti le v nove, pa redno še težavnejše in protislovnejše zanke; vsaka nasilna ali spekulativna rešitev življenjsko važ-

nih vprašanj — kar pomeni zgolj beg pred njihovo realnostjo — se človeku neogibno maščuje prav tam, kamor je hotel ubežati pravilni rešitvi. In Vraz, ki je mečil rešiti svojo jezikovno dilemo nasilno: z begom v ilirizem — je tako padel le v drugo, brezplodnejšo borbo, v kateri se je nazadnje kot pesnik skorajda ubil. Zakaj tudi poslej se je mučno otepal z jezikom, ki ga je sprejel, tokrat s hrvatsko štokavščino, v kateri sploh nikoli ni pisal docela brez težav in tudi ni imel možnosti, da bi se je kedaj dodobra naučil. „Borba s jezikom u njega je samo jenjavala,“ pravi Drechsler-Vodnik, „a nigda nije prestala. On se najviše kretao medju kajkavcima i Slovencima, a od živoga vrela, od naroda, koji govori čistim jezikom, bio je uvijek podaleko.“ Štokavski književni jezik mu nikdar nikoli ni postal adekvatno izrazilo njegovega neposrednega, pristno lirskega pesniškega občutja in vsa Vrazova hrvatska lirika kaže sledove dolgotrajne, nenehne in brezupne napetosti močnega talenta, ki se vse svoje žive dni trga in žalostno usiha v sponah priučene, tuje govorice.

Poleg vseh teh dejstev ne gre prezreti še nekega intimnega činitelja, ki je tudi po vsej verjetnosti odločilno vplival na Vrazovo nagibanje k ilirizmu, namreč njegovih univerzitetnih študij. Vraz je bil zmerom slab študent. „Bio je rjedje medju srednjim, običnije medju slabijim djacima...“, a gimnazija v Mariboru „nije imala gorega djaka od Vraza.“ Če pa to dejstvo še ni pomenilo resne nevarnosti za njegovo usmerjanje v dijaških letih, je postala njegova nesposobnost, da bi se prilagodil zahtevam oficijelnega šolskega sistema, precej bolj usodna v dobi njegovega pravnega študija v Gradcu. Najzgovornejša priča o Vrazovih študijskih težavah je pismo, ki ga je pisal Prešernu 1. avgusta 1837:

„Mich kostet gewiss jede Prüfung ein Paar Jahre meines Lebens. Und doch bekomme ich immer um eine Classe weniger, als ich es nach meinem Fleisse verdiene... Der Gegenstand ist nicht *der* meiner Liebe, ich betrüge mich dabei wissentlich, so zu sagen gezwungen um die schönste Zeit, die ich anderwärtig mit Wucher anlegen könnte.“

Čim bolj pa se je mučil z osovraženim študijem, ki se je brezupno zavlekel, in z izpiti, ki jih je opravljal z velikimi zaostanki, tem mikavnejši se mu je moral zdeti svoboden pisateljski poklic; prav zavoljo književnega dela in učenja jezikov, ki sta vsrkala vso njegovo vnemo, njegov čas in delovno silo, pa je po vsej verjetnosti njegov študij tudi najbolj trpel. In tako si je lahko predstaviti, da je slednjič ideal poklicnega književnega udejstvovanja dobil v njegovih očeh obseg tolikšne vrednote, da je neprestano izsiljeval njegovo končno ilirsko usmeritev. Trditev, da slovenska književnost nikdar ne bo mogla preživljati našega

književnika, zavzema zelo važno mesto med njegovimi argumenti v prilog ilirizmu, v Zagrebu pa je Vraz preživel vse svoje dni kot književnik po poklicu. Pri tem je kakopak prezrl dejstvo, da njegov osamljeni primer še zdaleč ne dokazuje, da bi bil med „Ilirci“ res vsakemu književniku zagotovljen obstanek. Toda spričo popolne nedvornosti, da v tedanji Sloveniji življenje od literarnega dela na noben način ni bilo mogoče, je Vraz najbrže posplošil svoj lastni primer in mu nevede pripisal pretiran pomen; vse to bi se povsem skladalo tako z njegovim značajem kakor tudi z nezavednimi čustvenimi težnjami, ki so gnale, kakor se nam zdi, mladega, navdušenega in vročekrvnega romantika že poprej med živahne, burne in bojovite zagrebške „Ilirce“, ob katerih je morala zaspana medlost tedanje Ljubljane učinkovati na Vraza sila hladno in odbijajoče.

Vrazova misel o zedinjenju Slovencev in „Ilircev“ se je pred zgodovino razkrila kot utopija; to je bila potemtakem osebna napaka v njegovih kulturno-političnih računih. Ako pa spoznamo objektivne vzroke njegove panilirske usmeritve, potem vidimo, kakor je zapisal dr. Prijatelj, da je „stal v zmislu slovenske kulturne tradicije tako malo v slovenskem življu, da v trenutku, ko so takratna umetno konštruirana slovanska stremjenja (Kollárjevi samó štirje slovanski narodi!) stopila predenj z vprašanjem, ni mogel dati jim *slovenskega* odgovora. Zato njegov odgovor — prestop k ilirizmu — ni bil slovenski odgovor, ampak čisto individualen Vrazov odgovor.“ Po eni strani je torej treba presoјati Vrazovo ilirsko odločitev kot njegovo osebno zadevo, iz katere ni moči izvajati danes nobenih zaključkov z morebitnimi dnevno-političnimi tendencami; s te strani spada njegovo dejanje samo po sebi vzlic vsej svoji važnosti dandanašnji v zgodovino in ne pomeni nikakršnega dokaza ne za slovensko stališče ne za ilirsko tezo, najmanj pa še za vse njene poznejše ideološke naslednice. Šele če gledamo Vrazov pojav kot del celotnega kompleksa družbenih, političnih in kulturnih odnosov, vzrokov in učinkov, če ga vrednotimo v njegovi vključenosti v zgodovinske pogoje, v katerih smo se razvijali Slovenci in ki so določali tudi odnos slovenstva do ilirizma in narobe — potem se nam šele razkrije njegov pravi pomen za slovensko problematiko, potem lahko šele pravično in pravilno ocenimo Vrazovo osebnost samo in tudi vso ilirsko epizodo v naši književnosti. Zakaj primeri, kakršen je bil Vrazov, so se pojavljali v bolj ali manj odkriti obliki skozi vso našo zgodovino pred Vrazom in tudi še dolgo, dolgo po njem; in čeprav ni moči poedinih pojavov „vrazovstva“ z vsemi njihovimi osebnimi vzroki in oznakami posploševati v interesu kakšnih sodobnih političnih misel-

nosti, predstavlja vendar celotna vrsta vrazovskih primerov tipičen pojav slovenske sredine. Obstoji pa čudna in značilna dialektična zveza med objektivnim dejstvom slovenskega obstoja pa med vsemi temi subjektivnimi vrazovskimi odgovori na slovensko vprašanje, odgovori, ki jih je porajala slovenska družba kot svojo lastno negacijo in jih je potlej sama vedno znova in znova s svojim lastnim razvojem spet zanikavala. Vsa ta dozdevna protislovnost med subjektivnim videzom in objektivnim pomenom vrazovskih pojavov pa je le izraz neurejenih družbenih odnosov, v katerih se je moralo razvijati slovenstvo, izraz zaostalosti in neizgrajenosti našega malomeščanskega okolja, posledica okoliščine, da smo Slovenci v kulturnem oziru postali narod veliko prej kakor pa v političnem smislu ter se to nenavadno nesoglasje vleče skozi vso našo zgodovino do najnovejših dni. Tako se je tudi Stanko Vraz, „Slovencov vskòk“, pojavil kot negacija slovenstva prav tedaj, ko je dalo taisto slovenstvo eno največjih potrdil svoje življenjske sile, tako smo doživeli v enem in istem trenutku Vrazovo ponižanje slovenstva in s Prešernovo tragično osebnostjo hkrati njega najvišje poveličanje. Spričo vseh teh dejstev pa se sleherna možnost, izrabljati Vrazov primer kot protislovenski dokaz — razblini v prazen nič.

(Dalje prihodnjič.)

SODOBNO

ANTON DEBELJAK

*Kdo, tretjerednica, težak, trgovček,
kdo več med nami si od ust pritrže,
kdo večkrat dinček siv v škrabljico vrže,
kdo vedno bolj grmadi Petrov novček?*

*Ko zvrhan je globoki rimski kovček,
misijonar denarce vse postrže
in žuri se čez morje, da čim brže
v nebo bi mogel afriški surovček.*

*A zdaj kupili so za Novček tanke,
topove, krogle in strupene pline
pa neugnano strojno ragljico.*

*Letalo, glej, z omotične višine,
namerjeno v krščanke in poganke,
vse goni v raj z moderno naglico.*

MRLIŠKA PESEM

BOŽO VODUŠEK

*Ne tiščite mi v mrtve roke križa,
ki zdravi, pravite, vse temne grehe,
ne obljubujte mi v kesanju utehe,
ne skušajte me z vabo paradiža.*

*Jaz nočem, da me križ zaman poniža,
potrdi z zadnjo muko vse prestane,
naj le peko neozdravljive rane
brez vsakega sramotnega obliža.*

*Naj le kričijo črne proge biča,
globoko v živem mesu zagnojene,
kričijo neizvršeno maščevanje,*

*in naj s strupenimi očmi hudiča
v odgovor sto in stokrat preslepljene
ljubezni kletev sika iz lobanje.*

OB VÉLIKI KORESPONDENCI

I V O B R N Č I Č

Dva človeka.

Vraz, ki se je natanko zavedal Prešernove pomembnosti med tedanjimi slovenskimi kulturnimi delavci in ga je po pravici imel za največjega zastopnika slovenske kulture, je prav Prešernu sporočal svoje nazore in prav pred njim branil svojo ilirsko ideologijo. In tako ni samó golo naključje, da sta se srečala na neoficielnem bojišču te korespondence oba najvidnejša predstavnika dveh nasprotnih ideoloških odgovorov na slovensko vprašanje, da se je v teh trepetavih, neurejenih in priložnostnih rokopisnih vrsticah utelesila vsa doba s svojimi trenji in težnjami, da so skozi te dve osebnosti, skozi njihovo besedo, utrip, gibljaj, domislek, misel, čustvo in bolečino nevedé zasijala ko blisk

bistvena vprašanja slovenskega obstoja in razvoja. V teh pismih se kažeta oba pesnika v vsej neizbežni uklenjenosti v zgodovinsko gibanje dogodkov in stvari, katerih odraz so bile ideje, ki sta jih izpovedovala, se zanje borila in se zanje tudi žrtvovala; a v nedeljivi povezanosti s temi zakonitimi silami oživljajo ti listi dve pristni osebnosti sredi odnosov in vprašanj njihovega časa, ju razgaljajo v vsej resnični, osvajajoči neposrednosti njihove intimne človeške podobe, v vsem njihovem značaju, njihovih verovanjih in zmotah, napakah in vrlinah, junaštvih in slabostih. In če gledamo Prešernovo in Vrazovo korespondenco s te osebne, psihološke strani, se nam v njej na svoj način vnovič odkriva stara, tisočletna, pa še zmerom tako sveža in važna resnica o človeški določenosti vseh pojavov in dejanj med ljudmi, resnica, ki nas uči modre uvidevnosti in razumevanja za ubogo, slabotno, pa tolikanj dragoceno bitje, ki je ob vsej svoji nebogljenosti vendar zadnje merilo vsega, kar se dogaja na zemlji. V tem smislu so nekateri odstavki Prešernove in Vrazove korespondence redke dokument človeške tragike, človekove osebne nemoči in njegove veličine, dokument, kakršnih je malo v svetovni književnosti, kakršna so nekatera Levstikova in Cankarjeva pisma, nekatera pisma Dostojevskega ali tisti pretresljivi listi, ki jih je pisala Marxova žena, ko sta v Londonu kot izgnanca z otroki malone umirala od gladu.

Prešeren, ki po vsem videzu še zdaleč ni bil tako agresivna narava kakor vročekrvni, deset let mlajši entuziast Vraz, svojih nazorov o ilirsko-slovenskem vprašanju naravnost skorajda ni izpovedal. Skozi vse dopisovanje zveni Vrazov nestrpni, mladeniški tenor in se ostro odbija od Prešernove mirne, prijateljsko strpne udržanosti. Dočim kaže Vraz vselej neko (psihološko docela razumljivo) ofenzivnost, neučakanost in naglost, se Prešeren omejuje večidel zgolj na pasivno obrambo svojega stališča, pa še tu se po navadi umika v napovedi, v namigavanja, v golo izražanje dvomov nad Vrazovimi idejami ali pa v trpko ironijo, za katero je čutiti vso njegovo osebno zagrenjenost, ki ga je spričo napadalnosti Ilircev morala navdajati kot Slovenca in kot slovenskega pesnika. Tako je pisal 5. julija 1837 lakonično in z mirno prepričanostjo:

„Die Tendenz unserer Carmina und sonstigen literarischen Thätigkeit ist keine andere als unsere Muttersprache zu kultivieren; habt Ihr ein anderes Ziel, so werdet Ihr es schwerlich erreichen. Die Vereinigung aller Slawen zu einer Schriftsprache wird wahrscheinlich ein frommer Wunsch bleiben.“

Značilna je majhna epizoda iz leta 1837., ko je Vraz snubil Prešerna za Gajevo „Danico“:

„Du könntest“, je pisal 2. aprila, „... die gute Sache Illyriens um einige Stufen höher bringen, wenn du das Treiben der Illyren in einem ... Briefe an

Herrn v. Gay oder in einem eigens für die Danica bestimmten Aufsätze öffentlich billigest. Der Aufsatz müsste jedenfalls sehr panegyrisch sein... Du müsstest vieles von Freiheit, Vaterland, Nationalität, Einigkeit — gemildert durch Gott und den segentriefenden Scepter des Oesterreichischen Kaiserhauses, einfließen lassen. Ein mit solchen Farben entworfenes Bild würde gewiss die Illyren (Kroaten, Slavonier, Dalmatiner, Serben), bei welchen alles Herz ist, entzücken, dass sie darüber die aufgedrungenen Vorurtheile über ihre nördlicheren Brüder vergässen.“

Prešeren je spet odgovoril kratko in odkritosrčno: „Deinen Wink... würde ich befolgt haben, wenn ich kroatisch verstehen würde.“ Zgovorneje je izrazil slovenski pesnik svoj odnos do ilirizma in njegovih teženj le v dveh pismih. Tako je pisal 19. julija 1838:

„Es hat den Anschein, als ob es dem Dr. Gai und andern slawischen Literatoren mit der Idee Ernst wäre, dass die slowenische und illyrisch servische Sprache in eine verschmolzen werden sollten, oder vielmehr dass der slowenische Dialekt als Schriftsprache aufhören, und hinfüro nur mehr der servische geschrieben werden sollte. Ich bin von der Unausführbarkeit dieser Idee subjektiv überzeugt, habe doch bis nun dieselbe auf keine Art bekämpft, auch ist mir sonst jemand in Krain bekannt, der diesem Unternehmen entgegen gearbeitet hätte. Meines Wissens ist seit dem Erscheinen der Iliriska Danica gar kein profan literarisches Produkt in krainischer Sprache erschienen; daher auch jener Tendenz nicht einmal indirekt entgegen gearbeitet worden ist, daher mich der Ausdruck ‚krainische Separatisten‘, dessen sich H. Dr. Gai in seinem Briefe an Korytko bedient hat, etwas befremdet.“ Nadaljnje izjave predstavljajo edini primer, ko se je nameraval Prešeren aktivno udeležiti ilirsko-slovenske kulturne borbe: „Ich werde wahrscheinlich meine Deiner und der Ansicht der H. H. Kolar und Schaffarik entgegengesetzte Meinung in der Zeitschrift ‚Ost und West‘... zur Sprache bringen...“

Že v tem pismu pa se je pokazala Prešernova prefinjena in grenka ironija (n. pr. ironično zamenjavanje izraza „krainisch“ z „illyrisch“), s katero je kasneje odgovarjal na vse ostrejšo Vrazovo ilirsko argumentacijo in ki je dosegla svoj višek in z njim svojo največjo človeško dokumentarnost v poslednjem pismu, v katerem je še omenjal ilirsko-slovensko vprašanje in ki ga je z značilno opazko „In vino veritas“ pripisal Smoletovemu pismu Vrazu dne 26. oktobra 1840:

„Wir ‚Oberillyrier‘ sind noch sehr jung, was die Schriftsprache betrifft, deshalb ist es billig, dass wir das Resultat fremder Erfahrungen abwarten. Der spanische Dialekt wird vielleicht nicht entfernter von dem italienischen sein, als der slowenische von dem servischen, als der czechische von dem polnischen, als der französische von dem italienischen oder spanischen. Sobald diese sich in einen Dialekt verschmelzen werden, hoffe ich auch, dass wir czechisch, polnisch, russisch und um so eher serbisch sprechen, und wenn nicht sprechen, doch ohne vorläufiges Studium verstehen werden. Camoens hätte doch, wenn nicht panromanisch, wenigstens spanisch schreiben sollen, nachdem das Spanische dem Portugiesischen vielleicht so nahe, oder noch näher sein dürfte, als das Slowenische (krainisch-karantanisch-steiermärkisch Slawische) dem Provin-

zialkroatischen, gewiss aber näher als dem *eklektisch* Illyrischen sein dürfte. Si Deus pro vobis, quis contra vos; bedenkt jedoch, dass auch *ὁ χοιροτοξ* getötet werden konnte, dass jedoch die Wiedererweckung als das grösste Wunder von dem Weltapostel Paul, und von allen Weltaposteln mit Recht gepriesen wird, und dass Homer sagt, besser ein Schweinehirt sein, als über alle Toten gebieten.“

V celotni korespondenci med Prešernom in Vrazom se skriva neka tragična usodnost, ki nam kaže oba pesnika v vsej osebni človeški relativnosti njihovega naporega in ubijajočega otepanja s skrajno bednimi in sovražnimi razmerami, pred katerimi sta morala sredi brezupne družbene in kulturne zamočvirjenosti tedanje slovenske sredine braniti svoje najprvotnejše človeške in umetniške zahteve. Ta boj za osnovne življenjske in ustvarjalne možnosti, ki ga bije slovenski umetnik odtlej pa vse do dandanašnjih dni, ne da bi se v teh sto letih, v katerih so se drugod preobrazile celine in nastale kulture, bistveno izpremenili objektivni pogoji v njegov prid — ta boj je posebno poglavje in ena najžalostnejših značilnosti naše kulturne stvarnosti sploh. Spričo teh dejstev pa ne upoštevamo danes samó vseh moških in junaških kretenj, kakršno je bilo Prešernovo vztrajanje sredi ubijajoče slovenske utesjenosti njegove dobe in družbe, temveč ugotavljamo in ocenjujemo pravično in nepristransko tudi vse zablode in slabosti; zakaj gledamo jih tudi z njihove človeške strani in zato razumemo, da so v nekem oziru prav tako veren in nujen izraz vseh klavnih in suženjskih razdobij in razmer kakor vsa vélika, uporniška dejanja. Kajti če se že hočemo dotakniti sicer z zgodovinskega vidika dokaj postranskega vprašanja osebne krivde ali nekrivde enega ali drugega pesnika, tedaj ostane, kakor pravi dr. Kidrič „črna pičica . . . na obeh: Vraz Prešerna o svojem boju pred prestopom med čiste ‚Ilire‘ ni obveščal in proti pobratimu v tem odločilnem momentu svojega literarnega razvoja ni bil tako odkritosrčen, kakor je ta lahko zahteval, Prešeren pa se je prepustil prehitro komodnosti in odlagal celo na ‚filološke nazore‘ v Vrazovem pismu z dne 1. avgusta 1837 z odgovorom, čeprav si je moral priznavati, da pobratim odgovora nestrpno pričakuje . . .“ — saj je očitno, da je bilo za Vraza, ki je bil tedaj še slovenski pesnik, vprašanje popolne ilirske preusmeritve odločilno povezano z usodo tega njegovega programa za preureditev slovenskega književnega jezika.

V korespondenci med Prešernom in Vrazom, glavnem poprišču ilirsko-slovenske kulturne borbe, sta si stala nasproti Vraz kot najčistejši romantik in Prešeren — tip romantika z močnimi klasicističnimi primesmi. Oba sta spadala med najuniverzalnejše duhove naših književnosti v tisti dobi. Vrazova ideologija je bila romantična v svojem bistvu in najsi tudi se je na eni strani naslanjala (docela mehanično) na

nekatera nedvomna negativna dejstva naše narodnostne in politične realnosti, je izpričevala na drugi strani povsem romantično preziranje dejanskih okoliščin. Zlasti je očitno, da se Vraz ni zavedal političnih konsekvenc svoje ilirske ideologije; po vsem videzu jo je pojmoval v docela abstraktnem literarnem smislu, dasi je bilo prav politično jedro ilirskih stremeljenj ena poglobitnih in najtežjih zaprek njihovega razširjenja med Slovenci ter je spadala tesna in organska povezanost med književnostjo in političnimi idejami med najznačilnejše oznake ilirskega gibanja. Vraz, ki je imel po svojem značaju in po svoji slabi zakoreninjenosti v slovenski kulturni sredini vse pogoje za takšno spregledovanje resničnih dejstev, je sprejel ilirske ideje z vso svojo vročo čustveno sprejemljivostjo, ne da bi bržčas imel docela jasno in dognano predstavo o njihovem konkretnem uresničenju. Čustveno bolj umerjeni, stvarnejši Prešeren, ki je bil vzlic skrajno neugodnim družbenim in kulturnim odnosom, v katerih se je nazadnje osebno ugonobil, vendarle neprimerno trdneje navezan na določeno sredino in njeno kulturno tradicijo, je nastopil v imenu realnosti kot eden prvih braniteljev slovenske samobitnosti in resničnost sama mu je tudi dala prav.

Dve leti po poslednjem znanem pismu te korespondence, ki ga je pisal Prešeren Vrazu 5. februarja 1847, je umrl slovenski pesnik skorajda pozabljen. Že štiri leta poprej je izjavil resignirano: „Mein Name in der slowenischen Welt ist verschollen“; v nadaljnjih besedah: „Ich arbeite 7 Stunden bei dem Herrn dr. Crobath, um 2 Stunden bei der alten — Metka trinken zu können“ pa se skriva nekaj tiste tihe, prihuljene brutalnosti naših slovenskih razmer, ob kateri so se pri nas že stoletja razbijale naše najdragocenejše osebnosti in ki jo je malo manj kakor sto let po Prešernu izrazil nevede tudi Cankar, ko se je pod neko pismo podpisal s strašno, villonovsko iskrenostjo: „Ivan Cankar — pijanec.“ In kako žalostno zveni iz naveličane utrujenosti, ki govori iz redkobesednosti teh poslednjih Prešernovih pisem Vrazu, tiha prošnja največjega slovenskega pesnika, prošnja za — „Kmetijske in Rokodelske Novice“: „Ich bin zwar kein Mitarbeiter, wünsche jedoch diesem einzigen in unserer Muttersprache bestehenden Journal ein Fortbestehen. Wenn Du Dich bei Gelegenheit über dasselbe aussprechen solltest, so ersuche ich Dich dies in einer schonenden Art zu tun. Vielleicht kommt was besseres nach.“ In tako je umrl Prešeren na videz malone kot dokaz, da je Vraz le imel prav, v resnici pa kot porok, da je slovenska kultura ob vsej teži Vrazovih argumentov zmožna življenja in razvoja. Pa tudi Vraz, ki je sicer v revolucionarnem letu osem in štiridesetem doživel doma in na vseslovanskem kongresu v Pragi

najvišji polet svojih idej, je končal svoje življenje malone prav tako žalostno in brezupno v mraku črno-žolte reakcije dve leti po Prešernovi smrti. Problemi pa, ki jih je načela njihova korespondenca, so iskali in našli rešitev pred zadnjo in najodločilnejšo instanco — pred zgodovino.

Zgodovinski nesporazum.

Težišče dopisovanja med Prešernom in Vrazom je vprašanje slovenskega književnega jezika, vprašanje, ali naj Slovenci navzlic skrajno neugodnim pogojem ostanejo pri lastnem jeziku ali pa naj sprejmejo jezik „Ilircev“. Ker pa se je megljeni, znanstveno nevzdržni pojem „ilirizem“ dejansko hitro razkril kot nezaveden sinonim za pojem „hrvatstvo“, je treba omenjeno vprašanje zastaviti drugače: ali naj pišejo Slovenci v slovenskem ali v srbskohrvatskem jeziku. To pa spet konkretno ne pomeni nič drugega kakor vprašanje, ali naj Slovenci ostanejo to, kar so, ali pa naj se pohrvatijo. Tako je moči skrčiti glavni problem dopisovanja med Prešernom in Vrazom na povsem politično vprašanje, na vprašanje slovenske nacionalne in politične pripadnosti in odločitve.

Glavni argumenti, s katerimi je Vraz dokazoval nujnost, da sprejmejo Slovenci „ilirski“ književni jezik, argumenti, ki jih je v glavnem razvil v pismih z datumi 1. VIII. 1838 in 15. XII. 1840, so ti-le: „Schon die . . . numerische Inferiorität unseres slovenischen Völkleins“ sili Slovence „(sich) an . . . einen benachbarten und verwandten Volkstamm anzuschliessen . . .“ To je Vrazov prvi argument. Drugi: „Wo wollen wir . . . hernehmen“ svojo literarno in duhovno osamosvojitve? „Etwa aus dem Heldenthaten unserer Vorältern? Wo haben wir davon eine Geschichte?“ Tretji: „Sage mir, wie viel gibt es unter der Million Slowenen Abnehmer für ein wissenschaftliches oder belletristisches Werk in dem Hausdialekte? . . . Nie soviel, dass die Druckkosten bestritten werden könnten, um wie viel weniger so viel, dass ein slowenischer Schriftsteller von dem Ertrage seiner Werke honet leben könnte. So lange die Literaten einer Sprache nicht wenigstens *diese* Hoffnung hegen dürfen, gibt es keine Literatur.“

Osnovna napaka Vrazovega dokazovanja je ta, da temelji v bistvu na mehničnem, računskem pretiravanju pomembnosti dejstva slovenske številčne manjvrednosti. Drugi argument dejansko ni toliko važen in ga Vraz tudi ni posebno poudarjal, dočim je tretji, ki najbolj priča o Vrazovi osebni, intimni zainteresiranosti na ilirski rešitvi slovenskega

vprašanja, neposredno povezan s prvim in je prav za prav zgolj njegov odtенок. Tako lahko celotno Vrazovo dokazilno gradivo skrčimo na dejstvo, da je bilo Slovencev v tedanji dobi samó kakšen milijon. Kako mehanično pa se je Vraz opiral na to okoliščino, dokazuje med drugim tudi to, da je sam nekajkrat izrecno naglasil (I. VIII. 1837; tudi 15. XII. 1840), da je „anderseits auch überzeugt... von der Fähigkeit unserer sogenannten slowenischen Sprache...“.

Znameniti „*problem majhnega naroda*“ je osrednje dejstvo našega družbenega, političnega in kulturnega dogajanja že odkar smo Slovenci zavestno zaživelj kot narod. V naši žalostni kulturni in politični zgodovini ni bil Stanko Vraz ne prvi ne poslednji primer resigniranega reševanja tega vprašanja s pobegom iz slovenstva. Videč kulturno zaostalost, ki je v Ljubljani obdajala in dušila neznatno skupino „čbeličarjev“, videč popolno narodnostno potlačenost Slovencev, je jel Vraz najpoprej pretiravati negativni pomen slovenske maloštevilnosti, potlej pa je, misleč, da je „slovenski narod še premlačen za slovstvena dela v slovenskem jeziku... odšel... v Zagreb, pozabivši, da mora ostati slovenski narod za slovstvena dela v ilirskem narečju še mlačnejši“. (Kidrič.) Tudi je Vraz pozabil, da bodo Slovenci še manj odporni nasproti zunanjemu pritisku, če bodo morali porabiti velikanske energije za sprejem jezika, ki jim nikdar nikoli ne bi mogel postati adekvatno, enakovredno nadomestilo lastnega jezika, kar je kot hrvaški književnik bolesto izkusil tudi sam. Zavedal se ni, da onemogočajo priključitev Slovencev k „Ilircem“ njihova zgrajena narodna individualnost — pa naj je bila tedaj še tako nepredramljena — in pa, kakor pravi dr. Kidrič, „vitalne potrebe za svojo eksistenco se borečega in s tujim ali potujčenim elementom prepojenega narodiča, sila skoro tristoletne literarne tradicije, vrednost samoniklega genija à la Prešeren, nedostatek slovenske politične samoodločbe ter Slovincem in Hrvatom skupnega političnega torišča“. — „Vraz je imao i nije imao pravo“, pripominja zanimivo, dasi ne povsem zadovoljivo njegov hrvaški biograf. „On nije ni slutio, koliko ima u Slovenaca duševne snage i sposobnosti da odolijevaju svome teškome položaju i reguliraju svoj prosvjetni život nadoknadjujući različitim načinom nedostatke, koji su se Vrazu činili ubitačnima. On to nije vidio, jer ova sila bila je još latentna...“.

Vraz je s svojimi argumenti nastopil; Prešeren se je omejil na zanikavanje, svojih protiargumentov pa, žal, ni izpovedal, čeprav razodeva njegova namera, pisati o ilirsko-slovenskem vprašanju v listu „Ost und West“, da je bila njegova argumentacija najmanj toliko zgrajena kakor Vrazova. Njegovo življenje in delovanje upravičujeta pod-

meno, da bi bil Prešeren, če bi bil v resnici napisal omenjeni članek, eden prvih ideologov slovenske kulturne in narodnostne samobitnosti. Najsi tudi pa je svoje nazore le nakazal, jih odeval v ironično duhovitost ali jih sploh zamolčal, in čeprav ni javno nastopil proti ilirskim tendencam, je pokazala zgodovina, da je bila objektivna resnica na njegovi strani. Kajti Vraz sam je bil kot eden najvidnejših ilirskih ideologov na najboljčutljivejšem krilu ilirske ekspanzije naposled — poražen. Ne samó, da Slovenci niso sprejeli ilirizma; — celó njegov osebni primer se je izkazal *v strogo ilirskem smislu* kot napaka (zakaj edinole v tem smislu je moči razumeti njegovo preusmeritev z njegovega stališča kot nujnost, dočim bi bila sicer tudi v njegovi zavesti navadno odpadništvo). Saj Vraz ni hotel postati Hrvat, temveč „Ilir“; pokazalo pa se je, da je bila sila ilirske ideje na dejanskem političnem področju varljiva in tako se je Vrazu primerilo proti njegovemu hotenju in proti njegovi zavesti, da se konkretno ni poliril, ampak je slednjič postal in pred zgodovino ostal — *Hrvat*. Ob teh dejstvih pa izgublja njegov primer s sodobnega vidika zgolj literarno obeležje in se dotika politične problematike ilirizma in tudi slovenstva.

Vrazov pojav je izraz nekega osnovnega nesporazuma, ki je bil ilirizmu imanenten. V času, ko je revolucionarno evropsko meščanstvo, ki je zmagalo v francoski revoluciji, pripravljalo zlasti za Srednjo Evropo usodno leto 1848., se je vse to odražalo takisto v prebujajočem se hrvatskem meščanstvu, ki je izživljalo svojo revolucionarnost v obliki narodnostne ekspanzije. V hrvatskih družbenih, političnih in kulturnih odnosih tiste dobe pa ta revolucija sama v sebi ni mogla toliko dozoreti, da bi pokazala svoj antifevdalni značaj, to se pravi, svojo glavno socialno in politično oznako. Tedanje hrvatsko meščanstvo je bilo ekonomsko nerazvito in kulturno zaostalo ter je životarilo pod dvojnimi pritiskom: v sami Hrvatski, kjer se je obdržal fevdalni sistem domala v svoji popolni obliki izredno dolgo, ga je vezala podrejenost domačemu plemstvu, s strani Avstrije in Madžarske pa politična nesamoostojnost. Vse to je le še stopnjevalo dejstvo balkanske perifernosti. Tako se hrvatsko meščanstvo nikdar ni moglo maksimalno uveljaviti kot političen činitelj, tako ni moglo izvesti svoje revolucije tam, kjer je bila zgodovinsko nujna, tako ni nastopilo kot nasprotnik in naslednik fevdalizma, marveč se je zmeraj gibalo na liniji nenaravnega in zanj samega pogubnega solidarizma s hrvatskim plemstvom. Narodnostno neizčiščeno (madžaroni) in razredno slabo izdiferencirano (fevdalni priveski) hrvatsko meščanstvo ni bilo sposobno, da bi rešilo svoj lastni narodnostni problem v edino pravilnem političnem smislu, v smislu

popolnega osvobojenja; porazno je odpovedalo celó takrat, ko so se mu iznenada ponudile vse možnosti take rešitve, pa je v paradoksalni Jelačićevi vojni rajši izkravelo prav za tisto reakcionarno in fevdalno Avstrijo, ki je potlej tako hitro in brezobzirno odbila ost njegovih političnih teženj. Vse to so vzroki, da so se prebujene sile hrvatskega meščanstva specializirale na čisto kulturna stremjenja. Borba za narodno osvobojenje — zunanja oblika borbe meščanskega razreda za njegovo socialno osamosvojitvev — se je avtomatično prenesla na ožje kulturno področje, povsem politično vprašanje se je po zakonu prodiranja na liniji najmanjšega odpora poenostavilo na književno in slednjič celó na jezikovno vprašanje. Čuteč, da mu sploh nedostaja politični organ, je ilirizem enostavno depolitiziral najvažnejša politična vprašanja ter jih je razlagal in reševal v popolnoma književnem smislu; vsa njegova politična dejavnost je bila prepojena z literarnostjo, kar je ob soudeležbi fantastičnih romantičnih idej sčasoma udušilo zavest o političnem jedru vsega ilirskega gibanja in mu naposled docela okrnilo njegov čut za dejansko resničnost. Nemara še bolj kakor pri Slovencih, si je narodni preporod pri Hrvatih nadeval podobo književnega preporoda in to je bila tudi ena poglavitnih značilnosti in slabosti ilirskega pokreta.

Eno najvažnejših vprašanj, ki jih je moral reševati ilirizem, je bil njegov odnos do slovenstva. Slovensko-ilirski problem je spadal v politično problematiko, prav tu pa so bile dejanske sposobnosti ilirizma najbolj dvomljive. Dokler je ostajal v čisto literarnih ali filoloških mejah, je dajal ilirizem trajne rezultate; brž ko pa se je ob takih idejah pojavil kot njih korelat ali celó skrita vzmet politični naglas, je ilirizem redno na vsej črti odpovedal. Stanko Vraz, ki mu je že njegovo slovensko poreklo dodelilo brezupno nalogo, da rešuje ilirsko-slovensko vprašanje kot zastopnik ilirizma, mu sploh ni mogel najti kake pravilne rešitve, zakaj ilirska ideologija je bila za takšno rešitev a priori nesposobna, saj je živela prav na tej točki v stalnem in nerešljivem sporu z realnostjo samo.

U s o d n o z n a m e n j e.

V epizodi ilirsko-slovenske kulturne borbe, katere glavno poprišče je bila korespondenca med Prešernom in Vrazom, se je izražalo preko osebnosti in idej obeh pesnikov družbeno in politično dogajanje njihove dobe, so se izpovedovali odnosi okolij, iz katerih sta izšla in v katerih sta delovala. Pokazala se je nemožnost, da bi dal ilirizem sprejemljivo ideološko rešitev ene svojih bistvenih nalog, namreč ilirsko-slovenskega

vprašanja. A na drugi strani je prav tako gotovo, da tudi slovenska družba tedanjih dni še ni bila tolikanj izoblikovana, da bi bilo moči govoriti o kakšni dograjeni politični in kulturni narodni skupnosti, o slovenskem narodu v doslednem pomenu izraza. Tako Stanko Vraz tudi ni bil odpadnik v navadnem, vsakdanjem smislu besede, dočim je bil Prešeren nacionalni ideolog naroda, ki ga prav za prav dejanski še ni bilo in ki je šele nastajal. Zakaj evropska višina njegove poezije je že na prvi pogled v najostrejšem nasprotstvu s slovensko družbeno in kulturno zaostalostjo njegovega časa, z našo skrajno negibno, v bistvu docela akulturno malomeščansko sredino; in to dejstvo, ki se vlačí nad vsemi našimi napori in prizadevanji kakor dušeč, gost dim od tistih dob pa vse do dandanašnjih dni, dejstvo, čigar usodnost je doživel pesnik sam na najtragičnejši način — vse to je objektivno zgolj izraz velikanske razdalje med našimi kulturnimi stremljenji in našimi socialnimi možnostmi, izraz globokega nesoglasja, ki je še dandanašnji ena osrednjih potez slovenske družbe in slovenske kulture. Tako je korespondenca med Prešernom in Vrazom samó nov primer za staro in grenko resnico, da nas je svetovno dogajanje vselej postavljalo pred probleme, ki jih kot narodna celota nismo bili zmožni rešiti in so morali iskati nanje pozitiven ali negativen odgovor zgolj poedinci — pogostoma bolj s svojo osebno žrtvijo in s tragiko svojega dejanskega življenja kakor pa s svojimi ideologijami.

Vprašanja, ki so tolikanj razgibavala korespondenco obeh pesnikov, spadajo še danes med osnovne probleme kulturnega življenja pri Slovencih in na slovanskem jugu sploh; in s tega vidika je dandanašnja aktualnost teh pisem — simptom.

Pričujoči spis nima neposrednih literarno-zgodovinskih nagibov; s te strani je problem Prešernove in Vrazove korespondence že davno do kraja raziskan v sledečih delih in razpravah, iz katerih črpa tudi ta sestavek vse literarno-zgodovinsko gradivo:

- Stanko Vraz: Džla, V. svezak (Matica Ilirska). Zagreb.
- Dóktorja Francéta Prešérna Zbrano delo. Uredila A. Pirjevec in J. Glonar. Ljubljana. 1929.
- Dr. Branko Drechsler: Stanko Vraz. Zagreb. 1909.
- Građa za historiju hrvatske književnosti, VI.
- Dr. Fr. Kidrič: Korespondenca med Vrazom in Prešernom, LMS XIII.
- Dr. Fr. Kidrič: Paberki o Korytku, LZ XXX.
- Dr. Fr. Kidrič: Bibliografija Vrazovih spisov in korespondenc, ČZN VII.
- Dr. Fr. Kidrič: Paberki o Vrazu, ČZN VII.
- Dr. Ivan Prijatelj: Vrazova popotovanja po Slovenskem, ČZN VII.